

odnosi crkava prema mirovnim pokretima

borut zupan

Novi masovni, mirovni pokreti u razvijenom svetu pojavljuju se krajem sedamdesetih godina kao nova politička, subjektivna snaga javnog mnenja i najizraženiji vid novih društvenih pokreta. Osnovne društvene vrednosti tih pokreta su njihova autentičnost i masovnost, nepriznavanje patronata političkih partija (autonomost), nadeočka platforma, vanblokovska i čak nesvrstana spoljopolitička orientacija i podsticanje aktivnog izjašnjavanja, učešća i politizacije javnosti oko osnovnih egzistencijalnih i moralnih pitanja današnjice: kako da se preživi, kako da se spreče opasnosti uništenja civilizacije od vojne i mirnodopske upotrebe nuklearne energije, raznih oružja za masovno uništavanje itd.

Pojava novih mirovnih pokreta koincidira s renesansom uticaja pojedinih crkava, protestantskih, katoličkih, pravoslavnih, takođe u socijalističkim zemljama. One pokreću ili podržavaju ideje borbe za mir, i u »doba neizvesnosti«, ekonomske krize i tehnološke revolucije, unapredaju svoje prisustvo u društvu. U nekim zemljama crkve su deo jezgra mirovnog pokreta ili jedan od njegovih inicijatora. To važi, u prvom redu, za razne protestantske crkve, koje su podržale antinuklearne manifestacije još za vreme hladnog rata i brzo reagovale na otpočinjanje nove trke evroraketama krajem prošle decenije.

Novi mirovni pokreti imaju izraženje crkveno obeležje u nekim zemljama Europe (Holandija, Savezna republika Nemačka, Belgija, Nemačka demokratska republika itd.). S druge strane, katolička crkva u južnoevropskim zemljama i pravoslavne crkve u istočnoevropskim zemljama toliko angažovane u borbi protiv trke u naoružavanju, za razoružanje ili u kriticu atomskog donoražavanja, pogotovo ne u odnosu »sopstvene« vlade. U Francuskoj je katolička crkva, praktično, podržala program nuklearnog naoružanja i modernizacije zemlje i, na toj osnovi, postojeće ofanzivne vojne doktrine (Francuska ima i najveći broj nuklearnih centrala u Evropi). Otsustvo angažovanja crkve je takođe jedan od razloga što je mirovni pokret u Italiji zakasnio da se odazove na najnoviju trku u nuklearnom naoružanju, što je slabije razvijen u poređenju s pokretima u ostale četiri zapadnoevropske zemlje u kojima je započeto razmeštanje nuklearnih raketa srednjeg dometa (SR Nemačka, Vatikan je izričito zabranio kleru da uzima učešće u političkim i sindikalnim akcijama. A nove atomske rakete u Italiji se postavljaju na Siciliji koja se ubraja među najmanje razvijene teritorije Evrope i na kojoj je tradicionalni uticaj crkve vrlo snažan.

Crkve i njihove institucije bile su, neretko, katalizatori javnog mnenja kada se radilo o upozoravanju na opasnosti izbijanja nuklearnog rata. Poznate su poruke Vatikana svetskim liderima da očuvaju mir u svetu, koje su imale širok odjek. Među poslednjim u tom nizu se nalazi lična papina poruka Ronaldu Reganu i Juriju Andropovu (1983.), u kojoj se ističe odgovornost supersila za stabilan svet i mir. Od pravoslavnih crkava se ističe aktivnost Ruske pravoslavne crkve i njenog patrijarha Pimena, s kojima vrlo prisnu saradnju ostvaruje Sovjetski komitet za zaštitu mira. Oni su, zajedno, 1982. godine, u Moskvi organizovali Svetsku konferenciju religioznih radnika za spasenje života od nuklearne katastrofe. Godine 1983. je u Moskvi organizovana Konferencija o ekonomskim i moralnim implikacijama nuklearnog zamrzavanja, koja je takođe okupila religiozne radnike svih kontinenata. Pomenuta Svetska konferencija u Moskvi je uspela da dobije određenu institucionalnost, pa se i nadalje održavaju povremeni sastanci (follow up) za ostvarivanje njenih zaključaka. Konferencija je formirala stalno radno predsedništvo i sekretarijat koji su do sada održali nekoliko sastanaka. Pored Pimena u tim aktivnostima se ističe i metropolit Filaret. Sovjetske vlasti su, preko Komiteta za mir, u toku mirovnih inicijativa i aktivnosti pravoslavne crkve, koje uspevaju da stimulišu preko pojedinih istaknutih velikodostojnika u prvom redu preko patrijarha Pimena: Mirovnu funkciju zbližavanja sa »bratskim« narodima imaju i posete Pimena drugim (naročito pravoslavnim) crkvama, čije programe elaboriraju sovjetske ambasade.

U budističkom svetu, koji u ovom smislu nema nekog medunarodnog centra, porastao je značaj azijske budističke konferencije za mir sa sedištem u Ulan Batoru, koja je blisko povezana sa Svetskim savetom za mir. (Krajem 1983. godine održan je sastanak budističkih lidera Vijetnama, Laosa, Kampučije, SSSR-a i Mongolije koji je osudio američko mešanje u regionu. U Pragu postoji Stalni

medunarodni sekretarij hrišćanske Mirovne konferencije (takođe pod uticajem Svetkog saveta za mir), koji je 1985. godine organizovao šestu »Svehrišćansku mirovnu skupštinu« (peta je bila u Pragu 1978. godine).

Od velikih svetskih konferencijskih i verskih organizacija potrebno je pomenuti i proces institucionalizacije Medunarodne islamske organizacije (kongresa) koja, kao druga velika religija u svetu 800 miliona vernika, redovno održava svoje samite, ali sa njih do sada nije upućen neki apel u smislu očuvanja svetskog mira, pošto su zaokupljeni regionalnim pitanjima i položajem muslimanskih manjinama u raznim zemljama.

Evropa i postavljanje raketa

U zauzimanju stavova prema problemu nuklearnog naoružanja mišljenje verskih organizacija, po pravilu, nije bilo jedinstveno i one su svoje stavove menjale. Zapadnoevropski biskupski sinodi su se, napr. prema pitanju instaliranja nuklearnih raketa srednjeg dometa u Evropi, izjasnili prilično dvojčno. Iako su na jednoj strani bili protiv svake mogućnosti nuklearnog rata i izražavali zabrinutost zbog instaliranja nuklearnog oružja, u principu su prihvatali koncepciju odvraćanja (deterent), koje treba da spreči suprotnu stranu od napada. A poznato je da je nuklearno oružje najviše doprinelo elaboriranju zapadne vojne doktrine »odvraćanja«.

U istočnoj Evropi, crkva je bila ili na liniji zvaničnog mirovnog pokreta – usmerena samo protiv nuklearnog naoružanja suprotne blokovske strane (SSSR, Bugarska, Mongolija) – ili je više podržavala neke alternativne (disidentske) mirovne grupacije i pokrete koji krivicu vide i u sovjetskim atomskim raketama i oružju (NDR, Madarska), čija je kvalitetno nova faza razmeštanja počela 1983. godine van teritorije SSSR-a u ČSSR-u i NDR.

Holandija

Impulse za izuzetno snažno antinuklearno raspoloženje i mobilizaciju vrlo širokog javnog mnenja daje najveći mirovni pokret IKV (Meducrkveni mirovni savet), koji je glavni organizator masovnih mirovnih manifestacija (okupile više od pola miliona ljudi u Amsterdamu proših godina). U njima su učestvovali i leve partije i članovi demohrišćanske CDE. Koordinaciju u pokretu u kojem su vrlo angažovani i sindikati i žene, vrši oko 250 odbora, u raznim mestima, sastavljenih od aktivista pokreta IKV.

IKV je postao 1977. godine pod parolom »Oslobodimo svet od nuklearnog oružja – počnimo sa Holandijom«. Koncepcija znači da bi unilateralni koraci trebalo da vode procesu bilateralnog i multilateralnog razoružanja. IKV se bori ne samo protiv razmeštanja krstarečih raketa u Holandiji, veći protiv modernizovanja holandske armije (oružje koje može da upotribe i nuklearne municije: 230 mm raketne haubice, atomske mine, protivavionske raketne, itd.).

IKV je razvio saradnju sa istočnoevropskim zvaničnim mirovnim komitetima, a od 1981. godine nadalje i sa nezavisnim alternativnim mirovnim pokretima koji od tog vremena pokušavaju da se afirmišu u mnogim zemljama Istične Evrope. Njegova spoljopolitička platforma je nezavisna i nesvrstana, za razoružanje oba bloka, za denuklearizovanu i vanblokovsku Evropu. Pod njegovim uticajem je stvorena medunarodna mirovna nevladina organizacija – Medunarodni mirovni centar za komunikaciju i koordinaciju, sa sedištem u Hagu koji okuplja tridesetak pokreta iz 16 zemalja (IPCC).

Holandija je jedina od pet zemalja NATO pakta u kojoj je parlament – zbog snažnog pritiska mirovnog pokreta i javnog mnenja – dao pristanak za instaliranje evroraketa u zemlji samo uz ogranicenje da će zemlja posle 1988. godine smanjiti svoje nuklearne snage u NATO.

SR Nemačka

U zapadnonemačkom mirovnom pokretu postoje tri glavne struje: Zeleni, hrišćanska struja i novolevičarska, hrišćanska struja u mirovnom pokretu vrlo često pripada grupama, ili organizacijama, kao što su Pax Kristi, Mir bez naoružanja, i mnoge druge slične protestantskoj i katoličkoj oficijelnoj crkvi. Ove grupe i organizacije značajne su po tome što imaju bogato iskustvo saradnje sa sličnim organizacijama van SRN. Nemačka organizacija »Akcija u znaku pomirenja« (ASF), naprimjer godinama saraduje sa holandskim i jedna je od osnivača medunarodne organizacije IPCC. One su inicirale redovnu godišnju Mirovnu nedelju, koja se obeležava vrlo masovnim manifestacijama u velikim gradovima i u provinciji.

Jedna od najmladih struja mirovnog pokreta, RAF, okuplja crkve, grupe za »Treći svet« i mnogo pojedinaca. Ona istražuje uloge za sadašnje pogoršanje medunarodnih odnosa. U njoj solidarnost sa oslobodačkim pokretima igra značajnu ulogu (ne podnešajući ulogu dijalogu Sever – Jug), a međuvladinim pregovorima ne pridaje naročitu važnost i podršku.

Odluka NATO o instaliranju evroraketa u SRN i njeno prihvatanje od strane Bundestaga (1983.) bili su podsticaji za aktivnost

zapadnonemačkog mirovnog pokreta. Formalni pokretač mnogih manifestacija bila je evangelistička crkva koja je na svoja dva konresa (1981. i 1983.) jačanje pokreta za mir uvrstila u prioritete svoga programa.

Druge zapadne zemlje

U drugim zapadnoevropskim zemljama crkve nisu toliko angažovane u mirovnim pokretima kao u Holandiji i SRN. Međutim, stalno se oseća njihovo prisustvo kroz razne mirovne organizacije, kao što su: učešće Pax Christi u mirovnom udruženju VAKA (jedan od dva najveća belgijska mirovna pokreta), Hrišćani za razoružanje u Danskoj, angažovanje različitih konfesionalnih grupa u Velikoj Britaniji, Svajcarskoj, Finskoj.

U Italiji katolička crkva manje podržava mirovni pokret, verovatno u znatoj meri i zbog opozicije prema KP Italije, kao stuba mirovnog pokreta. Određen broj predstavnika nižeg klera, međutim, aktivirao se u mirovnom pokretu, uprkos zvanične odluke Vatikana s početka osamdesetih godina da se sveštenicima zabranjuje učlanjivanje i učešće u pokretima i udruženjima koji bi imali društvenopolitičke ciljeve (protiv podrške antivladinim pokretima). Neke lokalne demonstracije, tako, organizuju i demohrišćani (ali ne i socijalisti), koji negde pokazuju rastući interes za mirovni pokret. Među organizatorima mirovnog pokreta su i organizacije Pax Christi i neke druge organizacije crkvene levice.

Francuska biskupska konferencija najbliže je zvaničnoj vladinoj politici i njeni dokumenti odgovaraju sadržaju francuske konцепцијe nuklearnih »udarnih snaga« (force de frappe). Uprkos načelnom protivljenju nuklearnom ratu, francuski katoločki kler je potvrdio važenje principa »odvraćanja«, kao i opravdanost i prihvatljivosti upotrebe nuklearnog oružja u slučaju ratnog sukoba. Smatra se da nuklearno oružje nije simbol potčinjanja SAD, već dokaz francuske nezavisnosti. Na taj način se stavovi francuske crkve o pitanju nuklearnog oružja ne razlikuje mnogo od stavova četiri glavne francuske političke partije (među kojima se KPF otvoreno zalagala za izgradnju francuskih nuklearnih podmornica).

Konferencija biskupa u SAD je 1982. godine, objavila pastirsko pismo u kojem izražava svoje protivljenje nuklearnom naoružanju, zalaže se za nuklearno zamrzavanje i kritikuje vladinu politiku u oblasti naoružavanja. Dokument američkog sinoda kritikuje koncept odvraćanja i opravdanost proizvodnje i posedovanje nuklearnog oružja i oštro osuđuje doktrinu »ograničenog nuklearnog rata«. Katoličke i protestantske organizacije imaju uopšte značajnu organizacionu i mobilizacionu ulogu u mirovnom pokretu SAD. U mnogim krajevima i gradovima aktivne su u velikom broju mirovnih antinuklearnih inicijativa, akcija i pokreta.

U japanskom mirovnom pokretu dosta je prisutna uloga budističke crkve koja je, čak, predstavlja vezu između pokreta Gensuiko (komunisti) i Gensuikin (socijalisti). Osim ta dva mirovna pokreta u zemlji postoji i vrlo stara budistička kulturna i mirovna organizacija – Soka Gakkai, čiji je predsednik D. Ikeda je dobitnik nagrade za mir UN. (Iz Soka Gakkai se šezdesetih godina razvila (odvojila) budistička politička partija.

Istočnoevropske zemlje

Uz određene olakšice koje su tokom godina pridobijene od strane crkava u istočnoevropskim zemljama povećava se i njihova mogućnost aktiviranja u borbi za mir. To važi za pravoslavne crkve u Sovjetskom Savezu, Bugarskoj, Rumuniji za katoličke u ČSSR, Poljskoj i Madarskoj, kao i za protestantske u DDR i Madarskoj. Indikativno je da je nezavisni mirovni pokret u nekim iz zemalja u poslednje dve godine nicao pod okriljem crkve, dok je, kao što je već pomenuto, u drugim zemljama crkva dala snažnu podršku zvaničnim mirovnim komitetima i svim mirovnim inicijativama.

Nemačka Demokratska Republika

Nezavisni mirovni pokret u NDR je najsnažniji od svih zemalja IE za što postoji više razloga, ali mu je zaštitni prostor uglavnom protestantska crkva. Čini se da to temelji i na određenoj tradiciji u razilaženju između stavova države i crkve po pitanjima mira. Te nesuglasice su se pojavile već šezdesetih godina u vezi uvođenja vojne obaveze, a ojačale su naredne decenije, pogotovo zbog uvođenja predvojničke obuke u školama (1979). Godine 1982. se pojavio »Berlinski apel« (među autorima i crkva) koji traži povlačenje okupacionih trupa i nuklearnog oružja iz obe Nemačke i zalaže se za bezatomsku Evropu. Prva veća demonstracija nezavisnog pokreta održana je te godine u Drezdenskoj katedrali (mirovni forum) kad je preko 5 hiljada manifestanata zahtevalo zaustavljanje trke u naoružanju na Zapadu i na Istoku. Nezavisni pokret su dočekale žestoke vladine protivmere, uključujući i hapšenja. Kasnije se pokušalo da se sklopi neki dogovor s crkvom, pod uslovom da ona ne otvara pitanje vojne obaveze, troškova naoružavanja (domaćeg), predvojničke obuke i slično.

Po zemlji su održani crkveni sinodi, koji su podržavali prava i odgovornost crkve u pitanjima borbe za mir. Mladi ljudi su počeli da nose bedževe koje je podelila crkva, a koji simbolizuju prekiva-

nje mačeva u plugove. Oni su potpisali više peticija, iza koje je stala crkva, da se dozvoli neki oblik socijalnog rada za one koji neće da služe armiju.

Madarska

Madarska je jedna od onih IE zemalja gde je mirovni pokret, kako zvanični tako i nezavisni najviše uspeo da ostvari dijalog i pomirenje. Zvanični komitet za zaštitu mira nastoji da proširi bazu učesnika u borbi za mir takođe u kontaktima sa sveštenicima. Razne crkve formirale su svoje komisije za mir. Zatim je konstituisan zajednički međucrveni mirovni forum koji se nalazi i deluje u okviru komiteta za zaštitu mira. U sadašnjem momentu, u Madarskoj tvrde, crkva ne podržava alternativne pokušaje mirovnog okupljanja.

Grupa katoličkih sveštenika pod imenom »Bazične zajednice« vršila je, međutim, od 1979. kampanju za priznavanje prava odbijanja služenja vojnog roka. Vodi grupe, D. Bulanju, konačno je zbranjen sveštenički rad od strane madarskog kardinala Lekaja. Kardinal, koji se snažno suprotstavlja ovoj kampanji, suspendovan je još nekolicinu »mirovnih sveštenika«. Najznačajniji madarski nezavisni pokret »Mirovna grupa za dijalog«, koji se, između ostalog, zalagao za povlačenje sovjetskih trupa iz zemlje, takođe je bio u kontaktu sa hrišćanskim organizacijama koje se zalažu za pravo odbijanja služenja armije. Njega je donekle nasledila grupa 4-6-0 (brojke označavaju trajanje prvog i drugog svetskog rata), – u godinama – i verovatnu dužinu novog svetskog nuklearnog rata.

Na poslednjoj skupštini međunarodne protestantske federacije (1984.) koja je vrlo aktivna u borbi za mir, za predsednika je izabran madarski predstavnik, što je prvi put posle rata da se na čelu te međunarodne organizacije nađe predstavnik jedne IE zemlje.

Druge IE zemlje

U IE zemljama ima sve više pokušaja da se stvaraju alternativni mirovni pokreti, koji često imaju podršku crkve. Generalni stav vlasti je da, u socijalističkim zemljama gde je mir »osnovna politika«, nema potrebu za alternativnim pokretima, a svi pokreti koji pokušavaju da slabe snage odbrane zemlje su antisocijalistički. Smatraju da na tom području moraju biti konsekventni, da ne prave kompromise i da brane socijalizam. Zvanični mirovni pokreti iz nekih IE zemalja napominju da ima mnogo onih koji su za mir, ali ne i za socijalizam. Iako to ne smeta da bi se s njima išlo u mirovne akcije, njima ne treba dozvoliti da politički i na druge načine deluju protiv socijalizma.

U nekim IE zemljama su postojeće platforme i sadržaj borbe za mir očito bili preuski i jednostrani, pa i u tome treba videti razloge za aktiviranje crkve. Snažan je, međutim, i uticaj Zapada i crkvenih organizacija tamo lociranih.

Kako u Madarskoj, tako i u nekim drugim IE zemljama pokušavaju da spreče pojavu nezavisnog crkvenog angažovanja za mir. Zato nastoje i često uspevaju da uključe predstavnike crkve u zvanična mirovna tela (SSSR, ČSSR, itd.). U Čehoslovačkoj je na taj način sedamdesetih godina osnovan pokret (sponzorisan od vlade) Pacem in teris, koji je sastavljen od sveštenika.

Stiče se snažan utisak da su stavovi pravoslavne crkve u IE zemljama još najpodudarniji sa zvaničnom politikom borbe za mir, pa na toj liniji, po pravilu, ne dolazi do nekog oštrog sukobljavanja odnosno različitih stavova. Izuzetak verovatno NDR. Češće je obrnuto – da crkva podržava aktivnosti nacionalnih komiteta za mir i biva uključena u njihove inicijative, pa se često i koristi u tom pogledu. U poređenju sa nekim drugim crkvenim organizacijama (ponajpre protestantskim) ona i nije nešto naročito angažovana na unutrašnjem planu uopšte i na mirovnom planu posebno.

RELIGIJA DANAS

U stvaralačkom opusu čovečanstva markantno mesto pripada proizvodu koji zovemo religijom. Istorija linija postojanja religiozne svesti, institucija i učinaka je krivudava. Od većinskog totaliteta, religija se spušta na manjinski. Međutim, na svakom civilizacijskom raskrsču, dešavale su se i promene u religijama, ili su, obratno, putevi birani pod uplivom njihovih vrednosti. Tako je i u aktuelnom trenutku. Okruženi promenom koja se oblikuje, ponovo promatrano religiozne sisteme i ustanove. Povratak bogova? Revitalizacija religije? Konačna sekularizacija? – o tome se počesto raspravlja upravo danas. To je bio povod za naučno-istraživački skup »Religija u savremenom svetu i kod nas«, koji je početkom jula organizovan Centrom za marksizam Beogradskog univerziteta.